

Blaženka Martinović

OD JEZIČNOGA „POMUŠKARČIVANJA“ DO JEZIČNOGA „POŽENČIVANJA“¹

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK 811.163.42'27

316.346.2:811.163.42'366.52

U radu se bistrer struje i koncepcije koje su se javljale posljednjih desetljeća kad je posrijedi „jezična neravnopravnost spolova“, problematizira se generički muški rod te se navode primjeri (iz javnoga diskursa) u kojima inzistiranje na ženskim mocijskim parnjacima donosi značenjsku zbrku i gramatičku nekorektnost.

Ključne riječi: gramatički rod, spol, generički muški rod, gramatička kategorija, epiceni, mocijski par, sociolingvistika

UVODNO SLOVO

Naslovom od „jezičnoga pomuškarčivanja“ do „jezičnoga poženčivanja“ ili „poženskivanja“ (ne ulazeći u tvorbu i analogiju istaknutih glagolskih imenica) želimo podsjetiti na istoimene priloge Stjepana Babića u *Vjesniku* iz sredine prošloga stoljeća² kojima se otvorila vrlo živa, i danas aktualna tema, i kojoj se iznova vraćamo u izmijenjenim društveno-kulturno-političkim okolnostima, jer jezične strukture nisu imune na društvene mijene koje zahvaćaju poredak među spolovima. Pojmovi iz naslova lako dađu naslutiti o kakvu je mocijskome odnosu riječ. U području naziva za zanimanja i osobe u javnoj komunikaciji nema uporabne ujednačenosti ni danas.

---

¹ Rad je u kraćemu obliku izložen na 3. Međimurskim filološkim danima u Čakovcu u ožujku 2015.

² Tih godina razvio se i njemački ženski pokret koji je feminizam prenio i u jezikoslovlje. (Glovacki-Bernardi 2008: 46)

Radovima Stjepana Babića, Mate Hraste, Zlatka Vinca otvaramo u kroatistici razdoblje glasnije kritike androcentričnosti u jeziku³ kad se govori o imenicama muškoga roda za zvanja i zanimanja te imenicama muškoga roda za oznaku vršitelja radnje ili osobe. Takve su imenice vrlo stabilne u uporabi, one motiviraju tvorbu, no njihova je distribucija i semantika uporabno upitna. *Jezično pomuškarčivanje*, o kojemu se nekada pisalo, ponajviše svjedoči o minulome vremenu potpune isključivosti u jeziku (*muški spiker* : *ženski spiker*, umjesto *spiker* : *spikerica*), a i danas može oslikati pitanje polisemičnosti leksema određenih imenica muškoga roda (konkretno – opće značenje: *najbolji atletičar* – *najbolji muški atletičar*). *Poženkivanje* ili *poženskivanje* prvotno se odnosilo na pitanje sročnosti po obliku (*ad formam*) ili značenju (*ad sensum*) (*naše kolege* ili *naši kolege*) pa se davala prednost obliku, no danas može oslikati i izvanjezičnu i jezičnu potrebu da se u određenim kontekstima konkretizira značenje te da gramatičke sveze budu korektne i ovjerene (kad su posrijedi ženski mocijski parnjaci). Posljednjih godina težnja k mocijskome parnjaku u svakome konkretnome kontekstu te nerazlikovanje gramatičkoga i leksičkoga značenja roda ili pak roda (gramatičkoga roda) i spola (referencijalnoga roda) vodi k pojavama mogućega, jezicima gotovo nepoznatoga, generičkoga ženskoga roda (*najutjecajnija političarka*, *kandidatkinja za predsjednicu*). Takvu tzv. ginocentričnost u jeziku dobro oslikava feministička lingvistika i glasan otpor asimetriji u jeziku, o čemu ćemo dalje govoriti u tekstu.

Svi radovi koji se bave tom temom (sociolingvistički, pragmalingvistički iz sfere jezičnoga bontona i uporabe adresativnih pragmea, feminističkolingvistički, kulturološki i sl.) kreću od hipoteze da jezik nikad nije neutralan, on je *mjesto gdje se preslikavaju odnosi dominacije i odnosi isključivanja drugih* pa ćemo i mi staviti naglasak na isključivost u jeziku te na pitanje neutralnosti i zadanosti generičkoga muškoga roda.

Nekoliko je, dakle, otvorenih pitanja kad je o ovoj temi riječ: određivanja kategorije roda kao morfološke ili sintaktičke (podjela imenica na rodove ili sročnosne razrede), gramatičko (teorijsko) pitanje apozicijske imenske sintagme; pitanje mocijske tvorbe ili mocijskoga odnosa u imenica za muški i ženski spol; otvorena derivacijska pitanja mocijskih parnjaka; leksikografski i sociolingvistički aspekt mocijskih parnjaka na primjeru (ne)potpune leksikografske obradbe natuknica; pitanje opravdanosti epicena (imenica stabilna gramatičkoga roda, ali dvostruka referencijalnoga roda) za zanimanja, funkcije, zvanja... i pojave semantičke sročnosti s epicenima, s tim u vezi je i (ne)opravdanost generičkoga muškoga roda (*generičkoga maskulinuma*), androcentrizma u jeziku i tzv.

---

³ O imenicama ženskoga roda u pravnim tekstovima govorilo se i prije, usp. M. Grubor: Hrvatski pravni jezik, *Mjesečnik Pravničkoga društva u Zagrebu*, Zagreb, 37/1, 1911., 47-58, 151-162, 241-251, 322-328, 438-442, 629-636, 716-728. O *gospođi profesor* kao pogrešnoj svezi pisao je M. Janjanin, zalažući se za sročničku vezu (*Naš jezik*, Beograd, 2, 1934., 202-204).

seksizma (jezične diskriminacije) u jeziku (posebice kod zanimanja i titula) te na koncu i kritike feminističke lingvistike prema mociji.

U ovome radu okrenut ćemo se pitanju jezičnoga androcentrizma u javnome diskursu. Komunikacijsku praksu i danas odlikuje nesustavnost i nesigurnost u uporabi pa je nužno prozboriti o pravilima uporabe mocijskih parnjaka. Primjeri neujednačene uporabe uzeti su iz znanstvenoga stila, iz publicističkoga stila⁴ te iz životopisâ (kroatistica i germanistica) kao personalnoga podstila administracije. Suvremeni jednojezični rječnici hrvatskoga jezika posvjedočit će kako se u stručnim tekstovima referira na muški ili ženski spol. Komparativnom analizom želimo pokazati koliko je androcentrizam zastupljen u današnjim normativno uzornim stilovima. Pokazat ćemo i do kakvih semantičkih dvojba vodi inzistiranje na ženskome rodu u svim komunikacijskim situacijama.

Od jezika prema društvu i natrag

Kako se jezikom služe žene i muškarci („muški i ženski govorni stil“) te kako se ta dva spola u jeziku/jezičnoj uporabi tretiraju dva su sociolingvistička motrišta koja u nas još nisu dovoljno sagledana. *Spolne ili rodno tipične razlike u jeziku* zanimljivo je sociolingvističko istraživanje kojim su se ponajviše bavili britanski i američki (socio)lingvisti devedesetih godina prošloga stoljeća (Jennifer Coates, Janet Holmes, Deborah Tannen itd.). Knjiga Robin Lakoff *Language and Woman's Place* iz 1975. najčešće se navodi u ovakvim raspravama kao začetak sustavnijega bavljenja jezikom muškaraca i žena (tzv. *seksolektima*) uvidjevši da se žene služe jezikom drugačije nego muškarci. Upadljivih i drastičnih primjera nema za hrvatski jezik (kao što je to slučaj, primjerice, s japanskim jezikom)⁵, no razlike su ipak vidljive i zahtijevaju dodatna sociolingvistička istraživanja da ne bi postale stereotipima, pr. u preuzimanju govorne uloge, u količini dopunskih pitanja (*zar ne?, je li da?*), u različitim vrstama psovki, eufemizmima, u raznovrsnosti naziva za boje, u (ne)poželjnosti sigmatizma u govoru i sl. Riječ je odreda o rodno tipičnim obilježjima nastalim procesom socijalizacije (za razliku od rodno specifičnih obilježja koja su biološki uvjetovana). Jezični seksizam odnosi se pak na nepovoljan tretman žena u jezičnoj uporabi na temelju spola. Spolno označeni jezik (*sexist language*) onaj je jezik kojim govornici namjerno (hostilno) ili nesvjesno (benevolentno) omalovažavaju jedan spol, obično ženski. U nas se ponajviše iščitava kao tzv. benevolentni ili dobronamjerni, i

⁴ Primjeri su s domaćih internetskih stranica, ponajviše jutarnji.hr; vecernji.hr; dnevno.hr; indeks.hr. U tekstu nećemo zasebno navoditi mrežne stranice jer primjeri nisu posebnost navedenih stranica, naime dostupni i na ostalim mrežnim stranicama, i provjerljivi preko mrežnog pretraživača *Google*.

⁵ Primjeri se počesto nalaze i u domorodačkim jezicima pa je tako primjerice izgovor palatala u domorodačkome indijanskome različit ovisno o spolu govornika (*kruh: djatsa – kjatsa*). U plemenu Biloxi različiti su izrazi ako se muškarac obraća muškarcu ili ženi; pr. muškarac muškarcu za *Nosi to!* reći će: *kikanko*, muškarac će to ženi reći *kitki*, a žena muškarcu *kitate* i sl. (Usp. Trudgill 1995) Za hrvatski je jezik osvrt dala i J. Granić (2005).

to tako da se muškarci i žene katkad različito tretiraju (pr. u dvostrukim oblicima *gospođa* i *gospođica*)⁶, a različito tretiranje počesto ide na štetu žena (pr. u publicističkome stilu neformalno imenovanje ženâ u politici: *Pusička, Merzelica, Kolinda...*, usp. Kuna 2014), koje je motivirano i spolnom pripadnošću (pr. *usidjelica, kućanica, neženja*).

Protiv negativnih konotacija jedne i druge pojavnosti glasno ustaju feministički lingvisti. Naime, feministička lingvistika u centar stavlja pitanje kako se žene pojavljuju u jeziku, zahtijeva da žena bude „vidljiva“, protiv je tzv. generičkoga maskulinuma, općega, neutraliziranoga, muškoga roda.⁷ Monografija *Kad student zatrudni* – rasprava o rodnoj perspektivi u jeziku germanistice Zrinjke Glovacki-Bernardi (2008) izvrsno oslikava stav o kojemu je riječ: „Ako nemaju imena, odnosno riječi kojima se označavaju, stvari i bića za nas ne postoje.“ (2008: 9) Oni koji zastupaju takav stav smatraju i da jezik u većoj mjeri oblikuje ljude nego što ljudi oblikuju jezik (idu „od jezika prema društvu“).

Teorije podrijetla roda u korijenu su kritike *generičkoga maskulinuma*.⁸ Feministička lingvistika kreće od antropoloških i psiholingvističkih teorija o povezanosti roda i spola (tzv. *gramatičkoga i prirodnoga roda*), za razliku od druge struje koja je sklonija (formalno-gramatičkoj) teoriji da je osnova (gramatičkoga) roda formalna te da su semantičke značajke sekundarne (pa zato u tome i ne vide seksizma).⁹ Nastanak roda danas se promatra kao unutarjezični proces (ponajviše kroz razvoj sročnosti) koji je tek komplementaran sa semantičkim načelom (izvanjezičnim parametrom) u dodjeljivanju rodnih oznaka za živa bića. Tomu su skloni i lingvisti kroatisti pa stoga smatraju da kritika generičkoga roda *počiva na nedovoljnome* razlikovanju apstraktne gramatičke kategorije roda i spola, s druge strane, kao (konkretne) biološke činjenice.¹⁰ (Pišković 2011) Hrvatski jezik ima formalni rodni sustav na primjeru imenica za neživo kojima se rod ne može opravdati spolom, a nisu svrstane u srednji rod (*trava, kuća, stolac...*), te na primjeru imenica za živo koje nisu ušle u *semantičku jezgru* već su imenice srednjega roda (*dijete, janje, tele...*). Diskriminacije u jeziku nema, u jeziku je sve ono što mu je trebalo i dalje stvara sve ono što nema te takvim promišljanjima lingvisti kroatisti idu ponajviše „od društva prema jeziku“. Nedostatak ili neupotreba muškoga ili ženskoga parnjaka

⁶ U anketama se pokazalo da se danas *gospođa* češće vezuje uz dob žene i službenu komunikaciju nego uz bračni status, posebice kod govornica. (Glovacki-Bernardi 2008: 99)

⁷ U prilog neobilježenosti muškoga roda ide i činjenica da se većemu broju posuđenica (netipičnih gramatema u jeziku primatelju) dodjeljuje muški rod (*domino, tempo, veto...*). (Pišković 2011: 176-177)

⁸ Više o teorijama podrijetla roda, antropološkim i lingvističkim istraživanjima, koja predvode Lévi-Strauss i Brugmann, zatim Greenberg, Matasović itd. usp. Pišković 2011.

⁹ (Ne)povezanost gramatičkoga i prirodnoga roda može se usporediti i s kategorijom živosti, naime u jeziku razlikujemo semantičku živost od biološke živosti, tj. u gramatici nije živo sve što je živo u izvanjskome svijetu i obrnuto (*virus, luk, narod... : mrtvac, pokojnik...*).

¹⁰ Može se naslutiti i iz ove tvrdnje: „Rod nije fiksna kategorija nego dinamična socijalna konstrukcija.“ (Glovacki-Bernardi 2008: 57) O društvenome rodu usp. Heffer 2007.

pojašnjava se izvanjezičnim razlozima (biološkim, povijesno-sociološko-religijskim: *rodilja, dojilja, domaćica/kućanica, babica, biskup, župnik, imam, rabin*) i unutarjezičnim (ograničenost tvorbenoga uzorka: *spasilac – spasiteljica; kupac, pisac, ribič*). Neke imenice u svijesti govornika nosile su deprecijativno značenje pa su se izbjegavale (pr. *generalica* = nečija žena : zanimanje), što je također razlogom ograničene uporabe ženskoga mocijskoga parnjaka. Preciziranje je moguće dodavanjem pridjeva *muški* ili *ženski*: *muška dadilja, muška hostesa, ženski fotomodel*, a i u tekstovima gdje se konkretno značenje želi odvojiti od općega i neutralnoga: (*muški sudionici ankete odgovorili su različito od ženskih*). Dvojbe se nikada se pojavljuju kad su posrijedi epiceni kojima se imenuju životinje (*vjeverice, žirafe, zebre*), ne dolazi u pitanje postojanje para (mužjaka i ženke) iako ih jezično ne diferenciramo.

Rod je pretežito sintaktička¹¹ kategorija: rezultat je unutarjezičnih promjena i razvoja sročnosti. Gramatička pravila funkcioniraju po svojim određenim zakonitostima, rod je imenici inherentna kategorija i neutemeljenim se čini u tome vidjeti seksizam s današnjega motrišta.¹² S druge strane u leksiku o tome možemo govoriti jer je leksik otvoren sustav, društvenim odnosima prilagodljiv pa pojave seksističkoga markiranja žena nisu rijetkost. Suvremeni jednojezični rječnici hrvatskoga jezika potvrđuju tezu da se u leksikografskim opisima često reproduciraju seksistička shvaćanja koja su odraz društvenoga konteksta, pr. kod pejorativa je znatno češća upotreba afektivnoga leksika pri opisu imenica kojima je uskraćen jedan referencijalni rod (*feminina tantum: alapača, kućanica, rospija, trač-baba, usidjelica...; masculina tantum: as, delija, gorostas, kavalir, laf...*), a pri opisu mocijskih parnjaka izostaje simetrija. (Pišković 2011) Asimetrija je u takvih imenica ponajviše društveno i kulturno uvjetovana pa su i kritike stoga razumljive.

Ni gramatike ne zaostaju za takvim postupcima, pr. u tvorbi riječi kada se mocijska tvorba poistovjećuje s izvođenjem imenica ženskoga roda od imenica muškoga roda. U nas je neutralnu definiciju mocijske tvorbe dala tek Silić–Pranjkočeva gramatika u kojoj se prikazuje kao izvođenje imenica za živa bića s obzirom na njihov spol. (Silić–Pranjkoč 2005: 163) Tvorbeni morfemi (*morfemi spola*) razdvojeni su od gramatičkih morfema (*morfema roda*) pa morfemska analiza izgleda ovako: osnova – derivacijski morfem – morfem sa sadržajem „muška“/“ženska“ osoba – gramatički morfem (*slīk-ār-ø-ø – slīk-ār-ic-a*).

¹¹ Presudna je definicija rodova kao imeničnih klasa „koje se odražavaju u vladanju riječi pridruženih imenicama“ i koju je prvi ponudio C. F. Hockett 1958. (Pišković 2011: 22) Imenice se svrstavaju u tri sročnosna razreda: maskulinski, femininski, neutrumski.

¹² Valja razlikovati gramatički, leksički i referencijalni rod. Referencijalni i leksički rod javljaju se u semantičkome kriteriju podjela imenica na rodove i odnose se na spolno razlučive imenice za živo, s time da referencijalni rod određujemo i imenicama iz „semantičkoga ostatka“ za živo. (Pišković 2011: 80-81)

Kad se govori o gramatičkome i referencijalnome rodu nužno se dotaknuti i sintaktičkih rješenja u oslovljavanju osoba. Apozitivna/apozicijska imenska sintagma (Marković 2008; Belaj–Tanacković Faletar 2014), tj. sintaktička skupina koja se sastoji od *dodatka* i *glave*, pri čemu zavisni dio (*dodatak*) imenične skupine (tj. apozitiv) modificira drugi član (*glavu*), ono je čemu se počesto pribjegavalo u imenovanju žena u profesijama. Tzv. apozitiv opća je imenica ili vlastito ime, a može biti s desne strane (*profesor suradnik, predsjednica Grabar-Kitarović, žena akademkinja*) ili s lijeve strane (*gost profesor, žena akademik, žena kirurg*). Upravo obavijesnost desne ili lijeve strane imenične skupine u potonjemu primjeru otvara pitanje rodne osjetljivosti. U analitičkim oblicima *žena akademik, žena vrač* dodatak je slijeva, unatoč tomu što lijevi član upravlja predikatnom sročnošću, jer se obavijesnost povećava. S druge strane sintagma *muškarac akademik* nije dodatno obavijesna i takvo „pomuškarčivanje“ danas se i ne susreće. Analitički se oblici i navode kao primjeri „seksizma“ u jeziku. (Belaj–Tanacković Faletar 2014) Pristalica takvih oblika u nas više nema, no nisu rijetkost pr. u bosanskom/bošnjačkome ili u srpskom jeziku (*prva žena predsjednik*). Odnos se u apozicijskoj sintagmi mijenja ako se slijedi sročnost, tad postaje neutralnom, naime u primjerima *žena akademkinja, žena vračara* desni dio modificira lijevi. Kad su posrijedi rodni obilježivači kao dio adresativne formule, značenjsko središte ima desna imenica (*gospođa predsjednica, gospodin predsjednik*). (Kuna 2014)

Ponašanje i pragmatika hrvatske imenske formule muških i ženskih osoba na strukturni su način također označili rodnu različitost pa i neravnopravnost u jeziku (pr. u novinskim tekstovima muškarcima se navodi samo prezime, a ženama uz prezime i inicijal imena). (Kuna 2014: 74) Već sredinom prošloga stoljeća norma je u nas odbacila sklonidbu prezimena u imenskoj formuli ženskih osoba dodavanjem sufikasa *-ova/-eva* ili *-ka* kojima se obilježavalo bračno stanje, odnosno ženina pripadnost ili podčinjenost muškarcu¹³: ocu (npr. *Petrićeva*) ili suprugu (*Petrička*).¹⁴

Zakon o ravnopravnosti spolova donesen je 14. srpnja 2003.¹⁵ i njime se predviđa sprječavanje diskriminacije u jeziku, tj. jezikom. U jezikoslovlju se jasno razgraničuje gramatički rod i referencijalni rod (spol) pa se imenice muškoga roda kojima se označuje vršitelj radnje odnose i na osobe muškoga i na osobe ženskoga spola te se upotrebljavaju u apstraktnoj komunikaciji, a ženski lik zanimanja upotrebljava se u konkretnim

¹³ T. Maretić: *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik*, JAZU, Zagreb 1924.

¹⁴ Danas standardna imenska formula ženskih osoba nalikuje na jukstaponirane imenične skupine jer između njezinih sastavnica vlada *odnos semantičke podređenosti* te se sklanja samo osobno ime. (Kuna 2014)

¹⁵ Tomu je prethodila Preporuka R (90)4 Ministarskoga odbora Vijeća Europe iz 1990. kojom se traži od zemalja članica rodno nemarkiran jezik. U Italiji, primjerice, postoje Upute za uporabu roda u administrativnome stilu te se utrostručila uporaba ženskoga roda za određena zanimanja. (Usp. http://www.treccani.it/magazine/lingua_italiana/speciali/femminile/Robustelli.html)

situacijama.¹⁶ Kad se govori o imenicama za oznaku vršenja javnih funkcija stanje u jezikoslovlju nije bilo uvijek takvo, izvrstan je primjer takva stava rad Ivice Kramarića (1987) o *sucu i sutkinji* i nedodirljivosti javnih funkcija. Konkretiziranje uporabe takvih imenica uz osobe ženskoga spola zahtijeva ženski mocijski parnjak da se ne bi narušio gramatički sklad skupa.

Od apstraktnoga prema konkretnome

Rod je gramatička, jezična kategorija, a (zbiljski, prirodni) spol izvanjezična je kategorija koja ne utječe potpuno na jezični rod imenica.¹⁷ U uporabi i leksikografiji sporne su one imenice koje znače osobu te je sporno jesu li epicenima i imenice u muškome rodu za zvanja, zanimanja, funkcije, titule...¹⁸ Počesto je, stoga, gramatička (morfološka, tvorbena i sintaktička) nekorektnost posljedica inzistiranja na muškome i ženskome rodu imenica, najčešće u tekstovima administrativnoga stila, i o takvim nezgrapnim konstrukcijama podosta se pisalo.¹⁹ Označivanje ženskoga mocijskoga para sufiksom (npr. *pročelnik/-ica*) u pisanome diskursu nikako nije preporučljivo, nije ekonomično, nije čitko, a zahtijeva i znanja tvorbe riječi što se ne može očekivati u široj uporabi. U govorenome diskursu broj gramatičkih nekorektnosti bi se i povećavao (jer se u govoru teži fluentnosti)

¹⁶ Detaljno je pojašnjeno u članku o mocijskim parovima E. Barić u časopisu *Jezik*.

¹⁷ Rod se u literaturi određuje svakojako: morfološki, morfosintaktički, leksički i/ili semantički. Ono što ipak preteže danas jest određivanje roda prema sročnosti s atributnim riječima. (Tafra 2005) Kad se god pokušava uvesti red u zamršene odnose roda i spola, uvode se tipovi, *rodovni netipični slučajevi*: pr. hibrid, epicen, dvorodovna imenica (imenica općega roda), heteroklit, heterogen i tzv. defektivne imenice. Hibridna je imenica ona u kojoj dolazi do „sukoba“ roda i spola (pr. *gazda, nekolicina, vojvoda*). Epicen je imenica koja se odnosi na oba spola, ali ima stabilan gramatički rod (pr. *supermodel, kupac, osoba, žrtva, dijete, čeljade*, imenice u muškome rodu za zanimanja, funkcije, zvanja...). Dvorodovna imenica (općega ili zajedničkoga roda) također se odnosi na oba spola, no on utječe na gramatički rod imenice (pr. *uhoda, budala, lijenčina, ubojica, luralica*). B. Tafra (2005: 86) i te imenice naziva epicenima, a T. Pišković (2011: 160) ne upotrebljava termin *opći rod*. Heteroklitična je imenica također dvorodovna, ali promjenom roda mijenja i sklonidbu (pr. *bol, glad, splav, garež, jetra*). Heterogena je imenica raznorodovna, ima različit rod u različitim gramatičkim brojevima (pr. *posao, torzo, torpedo, salto, finale*). Tzv. defektivne imenice ograničene su u različitim kategorijama (imenice s odrednicom *tantum*). Pri određivanju roda spornih imenica općega roda B. Tafra predlaže primjenu kategorije živosti, naime sročnosnim razredima (atributnim vezama) pridružuje akuzativ jednine (koji nosi razlikovnost).

¹⁸ O muškome rodu kao općemu rodu svjedoče ilustrativni primjeri i odrednice u rječnicima, pr. *izdajica* – osoba koja je prešla u neprijateljske redove – sinonim je *izdajnik, sveza taj izdajica*.

¹⁹ Zanimljiv primjer iz *Zakona o ravnopravnosti spolova* u kojemu također nije dosljedno provedeno načelo navođenja muškoga i ženskoga mocijskoga parnjaka ni sintaktička prilagodba kao nužna posljedica. (Hudeček–Mihaljević 2014) Evo primjera i s mrežnih stranica Odsjeka za germanistiku u Zagrebu koji ponovno svjedoči o jezičnoj nekorektnosti i nesustavnosti, a vrlo je čest i u široj uporabi kad se inzistira na rodnoj osjetljivosti u svakoj situaciji: *Pročelnik/ca: ...; Zamjenik/ca pročelnice/ka: ...* O sukobu roda i spola u uporabi svjedoči imenica (hibrid) *nekolicina* kada se kao imenica ženskoga roda u značenju osoba muškoga spola upotrebljava i za imenice koje se odnose na osobe ženskoga spola: *Nekolicina žena u Saudijskoj Arabiji suprotstavila se u subotu vlastima...*

pa i oni koji su za mocijske parnjake u svakome kontekstu u govoru zasigurno to ne slijede jer bi fluentnost govora bila potpuno narušena, a informativnost se ne bi povećala. Izgovorenu rečenicu poput *Saborske zastupnice i saborski zastupnici koje/koji nisu glasale/glasali za predloženi zakon otišle su/otišli su iz sabornice...* zasigurno nismo čuli, ali jesmo vidjeli različite prilagodbe u pisanome jeziku. Sastavljači su zakona, svjesni te nečitljivosti, i u uvodna poglavlja zakonskih tekstova počeli su unositi pojašnjenje za uporabu generičkoga roda: *Izrazi koji se u ovom Zakonu koriste za osobe u muškom rodu su neutralni i odnose se na muške i ženske osobe.*²⁰ Budući da je to činjenicom (proizlazi iz rječničkih definicija), takva opaska i nije potrebna. Isti cilj, ali različita realizacija zamijećena je u sveučilišnome udžbeniku *Psihologija obrazovanja* autorica Vlaste Vizek Vidović, Majde Rijavec, Vesne Vlahović-Štetić i Dubravke Miljković iz 2003. u kojemu se pokušalo doskočiti nezgrapnim umnažanjima gramatičkih i tvorbenih likova mocijskih parova tako da je jedno poglavlje pisano u muškome rodu, a drugo u ženskome. Jezično „poženskivanje“ u tome primjeru vodi u drugu krajnost i ponovno u isključivost.

Izbjegavanje generičkoga muškoga roda moguće je i direktnim obraćanjem u 2. l. mn.²¹ (*Nakon položenoga kolegija, studenti će moći... : Nakon položenoga kolegija moći ćete...; Vodič kroz studij namijenjen je studentima koji... : Vodič kroz studij namijenjen je Vama koji...*).²²

Protiv jezičnoga „pomuškarčivanja“ jezikoslovci su se oglasili, no ostaje otvorenim je li doista jednoznačna rečenica *Nemamo dovoljno spikera.*, koja prema E. Barić upućuje da imaju dovoljno *spikerica*? Čini se da bez dodatnih pojašnjenja to nije moguće, ni u primjeru muškoga roda, ni u primjeru ženskoga roda: *Bila je najbolja atletičarka na natjecanju.* (ženska kategorija); *Bila je najbolji atletičar na natjecanju.* (miješana kategorija); *Bio je najbolji atletičar na natjecanju.* (ili u muškoj ili u miješanoj kategoriji). Jednoznačnost, funkcionalnost i ekonomičnost mocijskoga parnjaka nije uvijek moguće postići bez pojašnjenja (*Bila je najbolja atletičarka i u muškoj i u ženskoj kategoriji*).

Funkcije u ženskome rodu značenjem su ograničene i isključive, naime *vršiteljica dužnosti ravnateljice* funkcija je koja ima smisla samo u konkretnoj situaciji, a kao opća funkcija sa ženskim parnjakom značila bi da se na toj funkciji može naći samo ženska osoba (pr. *Kazališno vijeće predložit će šibenskom Gradskom vijeću da se vršiteljica dužnosti ravnateljice Hrvatskog narodnog kazališta u Šibeniku Maja Trlaja imenuje ravnateljicom*

²⁰ Ženske oblike valja upotrebljavati u nedvojbeno ženskim kontekstima (*Kad studentica zatrudni, ima pravo na mirovanje obveza...*).

²¹ Mogućnost da se na jezičnu uporabu svjesno utječe kad je posrijedi spolna ravnopravnost iskoristili su mnogi svjetski jezici, a dobar je primjer engleskoga jezika i rječnik *American Heritage Dictionary*, i to ne samo na primjeru leksika već i na gramatičkoj razini (rabe se množinski likovi da bi se izbjegla uporaba zamjenica *on/ona*).

²² Pr. *Vodič kroz studij hrvatskoga jezika i književnosti*, e-dokument: http://www.unipu.hr/fileadmin/datoteke/odjel_humanisti/Kroatistika/Vodic_kroz_studij_2012.2013..pdf

te kazališne kuće.). Takvi su primjeri preplavili mrežne stranice: *Magdalena Ogorek – 35-godišnja je kandidatkinja za predsjednicu Poljske; Nansi Tireli i službeno kandidatkinja za predsjednicu Hrvatskih laburista; Potvrđeno je da će Kolinda Grabar-Kitarović biti HDZ-ova kandidatkinja za predsjednicu na predstojećim izborima; Mrak Taritaš će biti HNS-ova kandidatkinja za gradonačelnicu Zagreba; ... rekla je najutjecajnija političarka na svijetu (A. Merkel)...* U takvim situacijama kada je obavijesnost upitna nužno je upotrijebiti inkluzivni muški rod, u suprotnom bi značilo da u hrvatskome jeziku postoji generički ženski rod, a ne postoji.

O upitnoj jednoznačnosti odabranih parnjaka svjedoči i sljedeći primjer iz sveučilišnoga anketnoga upitnika (provedeno na Sveučilištu u Puli 2014.): *Uz procjenu slaganja s tvrdnjama, upitnikom se prikupljaju i podaci o spolu studenata/studentica...* (čime se otvara mogućnost i transrodnoga izjašnjavanja), koji upravo svjedoči da se odabirom parnjaka spolna dihotomija naglašava, a poznato je da se ne mogu svi rigidno i jednoznačno odrediti (na što su upozoravali i feministički lingvisti). Sada dolazimo da apsurdna da se inzistiranje na mocijskim parnjacima pojačao spolni binarizam kojim se zanemaruje da izvan muškoga i ženskoga postoji nešto treće pa se diskriminacija prenijela na one koji se ne mogu ili ne žele spolno svrstati u dvije zadane strane. Imajući to u vidu generički muški rod upravo je ono što sprječava diskriminaciju na spolnoj osnovi.

Postoje imenice koje nemaju mocijskoga para za žensku ili mušku osobu (pr. epiceni) pa je apsolutna uporaba mocijskih parnjaka i semantička sročnost u svim (kon)tekstima već i jezično ograničeno (*Ona je Gaultierov najdraži fotomodel., Bila je prvi kupac u trgovini. Ta žena bila je pazikuća peterokatnice.*). Uporaba tomu doskoči sročnošću kada je referencijalni rod komunikacijski relevantan (*Supermodel je rekla da su ona i komičar tada prisustvovali jednoj večeri...*).

Ženski mocijski parnjak u uporabi

(primjeri iz znanstvenoga, administrativnoga i publicističkoga stila)

Ako odlučimo potražiti uzornu uporabu onoga što nam je dvojbeno, valjano je zagledati u jezik znanstvenoga, administrativnoga i publicističkoga stila, a upravo je uporaba jezika u procesima obrazovanja, u administraciji i javnoj komunikaciji slika i jezične politike, tj. postupaka kojim društvo utječe na jezik javne komunikacije. Leksikografska djela, kao primjer znanstveno-popularnoga stila, izvrsno oslikavaju stanje u društvu, pa onda i rodnu osjetljivost, posebice u definicijama rječničke natuknice. Na primjeru leksema *domaćin* i *domaćica* možemo oslikati društveno-kulturna te jezična prelamanja posljednjih godina. U rječniku Vladimira Anića *domaćica* je značila ovo:

- žena domaćina, ona koja je supruga domaćinova
- ona koja nije zaposlena izvan kuće, koja vodi kućanstvo, kućanica
- ona koja upravlja posluživanjem, brine za domaći ugođaj
- ona koja se brine za putnike; stjuardesa;

a 2000. u *Rječniku hrvatskoga jezika* Leksikografskoga zavoda „Miroslav Krleža“ *domaćica* znači ovo:

- gospodarica doma, domaćinova žena
- žena koja upravlja zabavom ili organizacijom kakva skupa
- službenica koja se brine za putnike u zrakoplovu, vlaku ili brodu
- kućanica.

Žena se prestaje definirati isključivo bračnim statusom, matrimonijalno (*žena domaćina* : *gospodarica doma, domaćinova žena*), iz definicija nestaju zamjenice (*onaj koji/ona koja*), a i redosljed definicija također oslikava društvene vrijednosti i društvena očekivanja. Višeznačnost leksema *domaćin* nije simetrična višeznačnosti leksema *domaćica*, a ženskome rodu pridodaje se još pokoje značenje, danas znači i „ona koja upravlja zabavom ili organizacijom kakva skupa“, što nije bio slučaj primjerice u Anićeve rječniku. Evo primjera uporabe s domaćih mrežnih stranica: *Domaćica skupa bila je ravnateljica škole, Sandra Vlahek, prof. sa svojim djelatnicima... Domaćica skupa, kao predsjednica gradskog HDZ-a bila je aktualna saborska zastupnica Ana Lovrin...; akademski domaćin bila je dr. sc. Violeta Vidaček-Hainš...; Naš domaćin bila je dr. sc. Anamarija Kurilić, arheologinja i profesorica... Norma i uzus još uvijek su u divergentnome odnosu.*

Školski rječnik hrvatskoga jezika Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje rezultat je, između ostaloga, i prepoznatoga problema rodne obilježnosti (zadanosti) pa se prvi put u suvremenome, općemu jednojezičnome rječniku svi mocijski parnjaci razdvajaju u zasebne rječničke članke.²³ To se odnosi i na zamjenice, pr. zamjenice *on/ona/ono* postaju leme, na što je kao nužnost upozorila M. Bratanić (2005: 40) (sumnjajući tad da će kroatisti tomu biti skloni, a većina nije ni danas tomu sklona jer se narušavaju leksikografski kriteriji za uspostavu natuknice)²⁴. Samostalnome značenju valja dati prednost pred tvorbom, što izvrsno oslikava i primjer imenice *pijanica* koja ne može biti označena samo jednim rodnom kako je to dosad bio običaj, rod ovisi o spolu referenta, no ostaje otvorenim kakve posljedice nose leksikografiji novi kriteriji natuknične obrade.

Potreba za navođenjem mocijske tvorenice u posebnoj imeničnoj natuknici (za živo) javila se zasigurno iz više razloga, od kojih je svakako važan i izvanjezični (društvo je osvijestilo potrebu ravnopravnosti spolova u svim segmentima).²⁵ Jezični razlozi također

²³ Ima i suprotnih primjera, naime nakon komparativne analize rječnika i tekstova M. Mihaljević i B. Štebih Golub zaključile su primjerice da se u hrvatskome češće upotrebljavaju ženske mocijske tvorenice, ali se u srpskoj leksikografskoj praksi one češće nalaze u posebnome rječničkom članku. (Mihaljević–Štebih Golub 2010)

²⁴ U *Rječniku* nije dosljedno provedeno ono o čemu se ovdje govori, pr. pokazne zamjenice *ovaj, ova, ovo* odvojene su u zasebne članke, no *ovakav, ovakva, ovakvo* ili *takav, takva, takvo* nisu.

²⁵ Seksizam je bio vidljiv (i još ponegdje jest) u leksikografskim djelima, a njime je mogla biti zahvaćena rječnička definicije, odabir lema, izbor gramatičkih odrednica, kolokacija i sl. O

možu, dijelom, poduprijeti takvu leksikografsku praksu, naime morfološka sastavnica uz natuknicu nije podudarna za mocijske parove, parovi mogu pripadati i različitim naglasnim tipovima i podtipovima, razlikuju se dalje i izvedenice od mocijskih tvorenica, njihov normativni status, sveze riječi ili kolokacije, semantički su odnosi katkad različiti, a i spol (kao sastavnica leksičkoga značenja), smatra se, mora biti vidljiv iz leksikografske definicije. Natuknica se tako može odnositi na mušku osobu, na žensku osobu i osobu obaju spolova. Ono što možemo zamijetiti u tome rječniku i natukničnim objasnidbenicama jest odmak od androcentričnosti, naime u definicijama se za imenice koje se odnose na osobu muškoga roda ističe samo njezino neutralno (generičko) značenje (čime je lik neutraliziran s obzirom na spol, postaje samo ime, pr. za profesiju), *muška se osoba* ne pojavljuje kao samostalno, konkretno značenje u mocijskome paru imenice (osim, dakako, u primjerima kada i nema para: *imam, župnik* i sl.):

<i>nastavnik</i>	- <u>osoba</u> koja vodi nastavu
<i>nastavnica</i>	- <u>žena</u> koja vodi nastavu
<i>učenik</i>	- 1. <u>osoba</u> koja pohađa osnovnu ili srednju školu (sin. <i>đak</i>) 2. <u>osoba</u> koja uči od koga i slijedi njegov nauk (sin. <i>sljedbenik</i>)
<i>učenica</i>	- 1. <u>ženska osoba</u> koja pohađa osnovnu ili srednju školu 2. <u>žena</u> koja uči od koga i slijedi njegov nauk (sin. <i>sljedbenica</i>). ²⁶

Ustaljena je leksikografska praksa da se rod naznačuje u gramatičkoj odrednici natuknice, a spol referenta, na koji imenica referira, u definiciji natuknice. Autori rječnika pak nisu uzeli u obzir da takvo razdvajanje otvara (prividnu) mogućnost polisemije u imenica muškoga roda (iako se ona može podrazumijevati i iz naznačenoga primjera) jer te imenice pored neutralnoga značenja (i muškarci i žene) mogu značiti i konkretno (samo muškarci, kao što je primjerice kod imenice *nekolicina*): *Nastavnici se pozivaju na Vijeće Odsjeka*. (neutralno značenje u obavijesti) : *Na Vijeću su nastavnici glasali za, a nastavnice protiv*. (konkretno značenje, odnosi se na određeni spol).²⁷ U uvodnim napomenama

---

diskriminaciji žena u rječnicima ponajviše radova ponovno dolazi iz Engleske i SAD-a, a u nas su o tome govorile primjerice T. Pišković i M. Bratanić. Rad M. Bratanić potaknut je prije svega seksističkom definicijom natuknice *žena* u rječnicima, što se ispravilo tek u *Hrvatskome enciklopedijskome rječniku*, no nije sve što je bilo potrebno. U *Rječniku hrvatskoga jezika* ur. Jure Šonje u izdanju Leksikografskoga zavoda „Miroslav Krleža“, primjerice, leksem *domaćica*, u jednome od značenja, nije samo „domaćinova supruga“ (kako je bilo u Anićevu rječniku i kako je poslije ponovno u *Enciklopedijskome rječniku*) nego je i „gospodarica doma“.

²⁶ U engleskome je, primjerice, očekivano definirati takve imenice samo kao „osobe“ (*person*) jer nemaju mocijskoga parnjaka: *student - a person who studies something; teacher - a person or thing that teaches something*.

²⁷ U uporabi je dvojbena množina, naime teško se razlučuje kad je množina konkretna. Primjerice pisanje obavijesti studentima na *kolegiju* nije ustaljeno na mrežnim stranicama naših fakulteta: *Obavještavaju se studenti da neće biti predavanja*. : *Obavještavaju se studenti i studentice da*

školskoga rječnika stoji: „Mocijski se parnjaci kojima se označuje muški vršitelj radnje definiraju kao: osoba..., a ženski kao: žena... To se čini jer muški mocijski parnjaci u množini mogu označivati osobe obaju spolova...“ (Rječnik IHJJ 2012: XVI) Čini se da je nespretno pojašnjeno u prvoj rečenici, no dalje je u tekstu jasno da se *osoba* odnosi i na muški i na ženski spol. Naime, u rječniku je zanemareno da u množini te imenice mogu označivati i osobe istoga, muškoga spola, ali i to da se u pravnim tekstovima i jednina imenice upotrebljava kao epicen (*vršiteljica dužnosti ravnateljica*). Imenica tako jednoga roda može biti generički pojam, ali i označivati konkretno, osobu jednoga spola što otvara mogućnost višeznačnosti natuknice:

nastavnik - 1. osoba koja vodi nastavu;
2. muškarac koji vodi nastavu.

Višeznačnost dvorodovnih imenica u *Školskome rječniku* već je zabilježena:

izdajica im. m. ž. - 1. osoba koja je prešla u neprijateljske redove (sin. *izdajnik*)
2. žena koja je prešla u neprijateljske redove (sin. *izdajnica*)...

Ostaje otvoreno je li obrojčivanje u njih bilo motivirano različitim sinonimima ili spolom koji se naznačuje definicijom. U ostalim definicijama imenica muškoga roda „osobom“ su autori naznačivali i konkretno i apstraktno pa nije sasvim jasno zašto tomu nije tako i u dvorodovnih. Zanimljivo je zamijetiti da se u *Rječniku hrvatskoga jezika* ur. Jure Šonje (2000) definira kao „muškarac koji je prešao u neprijateljske redove“, tj. rod i spol su izjednačeni.

Revidiranje natuknica i leksikografskih definicija u duhu rodne ravnopravnosti u navedenu rječniku ipak ima određene leksičkosemantičke posljedice, kao što je umjetno proširenje polisemije (pr. *izdajica*). Spol je sastavnica leksičkoga značenja i ne bi trebao utjecati na proširenje semantičke strukture (polisemizaciju) natuknice. U jezikoslovnoj je literaturi već prevagnulo da se u definiciju imenica koje znače vršitelja ili vršiteljicu radnje uvede *osoba*, dakle imenica koja označuje i m. i ž. spol. U jezičnoj se uporabi konkretizira značenje, tj. njome se ne određuje novo leksičko značenje. Ono što se može učiniti ne razdvajajući natuknice jest obogatiti definiciju u gramatičkome dijelu inačicama ženskoga roda (pridjevnim likovima i naglasnim inačicama).

***

---

neće biti predavanja. Mocijski se parnjaci upotrebljavaju, zamijetili smo, ponajviše kada su obavijesti za određenu grupu ili kolegij, a neutralni muški rod kad je obavijest opća i za veću skupinu, no ni u tome nema suglasja ni sustavnosti (ni unutar iste institucije ni u obavijestima jednoga nastavnika). Na nekim studijskim grupama male su grupe, posebice na diplomskome studiju, te se na pojedinim kroatistikama i drugim studijima doista i dogodi da budu upisane samo ženske osobe pa se čini uputnim toj činjenici prilagoditi (korektno i konkretno) obraćanje.

Muškome rodu kao neutralnome rodu ide u prilog pretežnost roda, pretežan je prema ženskome i srednjemu rodu, pojavljuje se u više kategorija (*Muškarci i žene koji su bili... Oni su i razgovarali...; Otac, majka i dijete su bili, Otac i majka su bili, Majka i dijete su bili, Otac i dijete su bili...*). Muški je rod zato neobilježen (zadan)²⁸, jer se može odnositi i na žene i na muškarce dok ženski to najčešće ne može, odnose se samo na žene pa je rod obilježen. (Babić 2006) „...zanimanja se još i danas dobrim dijelom navode u muškome rodu po pretežnosti muškoga roda, iako razvoj ide tako da se u konkretnom značenju, kad je riječ o ženi, zanimanje navodi u ženskom liku.“ (Babić 2006: 84) Da takvo stanje nije još ni danas prevagnulo, posvjedočila je analiza životopisa znanstvenica (ponajviše jezikoslovki) s triju institucija u Zagrebu (pregledano je 88 životopisa): s Odsjeka za kroatistiku (27 životopisa) i Odsjeka za germanistiku (22 životopisa) Filozofskoga fakulteta u Zagrebu te s Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje (39 životopisa). Odabrane su upravo te institucije jer su ženski životopisi ondje brojni, dostupni i narativni.²⁹ O nesustavnoj uporabi profesijskih imenica, funkcija i neskladu gramatičkoga i referencijalnoga roda svjedoče sljedeći primjeri iz životopisa znanstvenica:

1. primjeri s Odsjeka za kroatistiku u Zagrebu

- u muškome rodu: *izvanredni je profesor; u zvanju mlađeg asistenta; izabrana je za docenta; radila je kao srednjoškolski profesor; kao profesor hrvatskog jezika; radi u nastavnom zvanju lektora; zaposlena je kao asistent; prodekan; član suradnik...*
- u ženskome rodu: *u zvanju je redovite profesorice; izabrana je u znanstveno-nastavno zvanje docentice; radi/zaposlena je kao znanstvena novakinja; radi kao redovita profesorica; radila je kao vanjska suradnica; bila je članica; članica suradnica, suradnica; urednica; koordinatorica; voditeljica; nositeljica; autorica; predstojnica; pročelnica...*
- miješanje rodova u istome (kon)tekstu: *isprva u zvanju asistentice (...) radi u nastavnom zvanju lektora; radi kao lektor (...) postaje docentica; stekla zvanje profesora hrvatskog jezika i književnosti (...) postaje docentica na Katedri.*

2. primjeri s Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje:

- u muškome rodu: *znanstveni savjetnik, asistent, viši asistent...; izabrana je u znanstveno zvanje znanstvenoga suradnika; vanjski je suradnik u naslovnom suradničkom zvanju asistenta; gostujući nastavnik na sveučilištu; gostujući istraživač; radi kao znanstveni novak; radi kao redoviti profesor; zaposlena je kao*

²⁸ I srednji rod katkad može biti zadan, pr. *Pet je ljudi glasalo.*

²⁹ Odsjek za germanistiku odabran je i s ciljem da se promotri kakvo je stanje u tekstovima jezikoslovki koje su u svome radu usmjerene na stranu literaturu u kojoj je duža i življa rasprava o rodnoj ravnopravnosti u jeziku.

znanstveni novak (mlađi asistent); stekla diplomu profesora hrvatskoga jezika i književnosti; stekla status doktora znanosti; redaktor; urednik...

- u ženskome rodu: *znanstvena je savjetnica; zaposlila se /zapošljava se / zaposlena je kao znanstvena novakinja; radi kao znanstvena novakinja; radi kao lektorica; bila je voditeljica; članica; tajnica; korektorica; povjerenica; recenzentica; stipendistica; izvršna urednica...*
- miješanje rodova u istome (kon)tekstu: *radi kao znanstvena novakinja (...) jezični je savjetnik; radila je kao profesorica hrvatskoga jezika (...) kao asistent u nastavi hrvatskog jezika (...) zaposlena je na radno mjesto asistentice; izabralo ju je u znanstveno zvanje znanstvenog suradnika (...) zaposlena kao znanstvena novakinja; radila kao nastavnik (...) trenutačno je znanstvena savjetnica...*

3. primjeri s Odsjeka za germanistiku u Zagrebu:

- u muškome rodu: *redovni profesor; viši lektor; nastavnik njemačkog jezika; lektor za njemački jezik; bila je vanjski suradnik; koautor testova...*
- u ženskome rodu: *redovna profesorica u trajnom zvanju; bila je docentica; profesorica njemačkog jezika; lektorica; vanjska suradnica; zaposlena kao znanstvena novakinja-asistentica; bila je pročelnica; predstojnica; voditeljica; koordinatorica; suradnica...*
- miješanje rodova u istome (kon)tekstu: *slobodan prevoditelj i lektorica; sudski tumač (...) članica društva; stipendistica (...) karijerni diplomat.*

Komparativnom analizom nismo dosegli sustavnost i zakonitosti pojavljivanja ženskoga mocijškoga para, osim u životopisima Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje u kojima se zvanja donose u muškome rodu, a ostala se zanimanja i funkcije konkretiziraju (*na funkciji rektore, dekanice, pročelnice, predstojnice...*). Upitno je, stoga, je li dosljedno provedeno ovo: „Ako žena obavlja (vrši) koju dužnost, ona je vršiteljica dužnosti. Međutim, dužnost koju obavlja označuje se imenicom muškoga roda jer ona ima apstraktno i opće značenje.“ (*Jezični savjeti*, www.ihjj.hr)

Kad imenice znače neko zanimanje, titulu, funkciju, čin, bilo se uobičajilo da se „odnose na osobe obaju spolova, ali su gramatički uglavnom muškoga roda, npr. *dekan, general, ministar...*“, te su zapravo problem sociolingvistike, a ne morfologije.“ (Tafra 2005: 86) No o neujednačenosti nazivlja službenih isprava i njihove uporabe svjedoči i činjenica da se danas na diplomama navodi: *stekla akademski stupanj – doktorica znanosti* te da zapisnici fakultetskoga vijeća Filozofskoga fakulteta u Zagrebu (www.ffzg.hr) od 2012. donose odreda zvanja u ženskome rodu: *bira se u nastavno zvanje lektorice, više lektorice; znanstveno zvanje znanstvene savjetnice, više znanstvene savjetnice; u znanstveno-nastavno zvanje docentice, izvanredne profesorice, redovite profesorice*. Društvene su prilike postale takve da je nešto apstraktno (pr. zvanja) postalo konkretno u svakome

kontekstu kad se veže uz konkretnu osobu. Iz analize životopisa moglo bi se zaključiti da u zvanja teže ulazi ženski rod, nego što je to slučaj sa zanimanjima.³⁰ Naime postoji i *Nacionalna klasifikacija zanimanja s nazivima u muškom i ženskom rodu*³¹ (NN, 114, 2008), primjer je visokoškolskih stručnjaka u njoj ovaj: *predavač/predavačica; sveučilišni asistent / sveučilišna asistentica; sveučilišni profesor /sveučilišna profesorica, lektor/ lektorica, viši lektor / viša lektorica*, a u *Pravilniku o uvjetima za izbor u znanstvena zvanja* (NN, 84, 2005) i *Odluci* Rektorskoga zbora o nužnim uvjetima za ocjenu nastavne i stručne djelatnosti u postupku izbora u znanstveno-nastavna zvanja (NN, 106, 2006), primjerice, navode se stupnjevi samo u muškome rodu (*znanstveni suradnik, viši znanstveni suradnik, znanstveni savjetnik; docent, izvanredni profesor, redoviti profesor, redoviti profesor u trajnom zvanju*).

***

Suprotan su primjer visoke državničke funkcije koje se navode u praksi u muškome rodu, pr. *bila je na funkciji predsjednika/premijera*.³² Ostale funkcije nalazimo i u ženskome rodu: *na funkciji pročelnice, županice, gradonačelnice, pa i predsjednice društva, udruženja, trgovačkog suda* i sl. Ostaje otvorenim zašto se u svijesti govornika visoka funkcija u ženskome rodu i dalje doživljava isključivom (*funkcija predsjednice* značenjem isključuje muški rod dok se muški rod odnosi na oboje), a niže funkcije ne.

Nesustavne odmake od androcentričnosti i jezično nesnalaženje u novim društvenim okolnostima izvrsno oslikavaju brojni primjeri iz publicističkoga stila. Evo primjera sintagmi, mocijskoga parnjaka i ženske imenske formule iz jednoga novinskoga članka o ženama u politici: *obnaša funkciju predsjednice, postala prva čileanska liderica, biraju žene za lidere, prva žena predsjednik neke afričke države, dva puta birana za*

³⁰ Zanimanje je posao što ga osoba obavlja radi stjecanja sredstava za život, a zvanje je stupanj u zanimanju (u najširem smislu).

³¹ „Na temelju Nacionalne klasifikacije zanimanja (»Narodne novine«, br. 111/98.) i na temelju Nacionalne politike za promicanje ravnopravnosti spolova 2006. – 2010. (»Narodne novine«, br. 114/06.) kojom je u cilju postizanja jednakih mogućnosti zapošljavanja žena određena mjera da se zanimanja na svim razinama klasifikacije zanimanja iskažu ženskom i muškom inačicom naziva, Državni zavod za statistiku kao nositelj izvršenja ove mjere objavio je Nacionalnu klasifikaciju zanimanja s nazivima u muškom i ženskom rodu.“ (NN, 114, 2008)

³² Skup koji nastaje „poženskivanjem“ – *na funkciji predsjednice* na mrežnome pretraživaču *Google* pronašli smo samo jedan primjer. Prisega aktualne predsjednice Grabar-Kitarović također je bila izrečena u muškome rodu, no smatramo da se trebala promijeniti jer njezinim prisezanjem funkcija postaje konkretnom. Riječi prisege koje imaju rodno značenje odnose se na oba roda kad su dijelom zakonskoga teksta opće uporabe, a kad postaje konkretnom prisegom, valjalo bi ga urediti u skladu sa spolom osobe koja priseže, posebice jer to izgovara jedna osoba (za razliku, primjerice, od prisega diplomiranih studenata na dodjelama diploma). Prilagodba roda usporediva je s pojavom semantičke sročnosti u imenica kolebljiva roda: *poštovane kolege : poštovani kolege* (u obraćanju muškarcima). Usp. Zašto je Kolinda Grabar-Kitarović prisegnula za – predsjednika RH?, e-vijest: <http://www.rtl.hr/vijesti/novosti/1515577/zasto-je-kolinda-grabar-kitarovic-prisegnula-za-predsjednika-rh/> (7. ožujka 2015.)

predsjednicu vlade Bangladeša, postala **prva žena premijer** Tajlanda, za **prvu ženu predsjednicu**, njemačka **kancelarka**, oprezne i pragmatične **liderice**, konzervativna **Merkelova**, Slovenija je donedavno imala **premijerku**, **predsjednica** norveške vlade, polovinu **ministara** u njenom kabinetu čine žene...³³

Izbor predsjednice Republike Hrvatske Kolinde Grabar-Kitarović dao je obilje primjera (ne)uporabe ženskoga mocijskoga parnjaka, evo primjera s domaćih mrežnih informativnih stranica: *inaugurirana za hrvatsku predsjednicu kao prva žena na toj dužnosti*; **prva predsjednica** u povijesti Hrvatske; **najmlađa predsjednica** Hrvatske i **prva žena na toj dužnosti**; **prva hrvatska predsjednica**, **diplomatkinja** i **prva žena koja je imenovana pomoćnicom glavnog tajnika NATO-a**; **prva žena na funkciji predsjednika** Republike Hrvatske; Hrvatska **prvi put** izabrala **ženu za predsjednicu**; **četvrti predsjednik** Hrvatske u novijoj povijesti i **prva žena** na čelu Hrvatske.

Mrežne stranice susjednih država donose primjerice: **prva žena predsjednik** u historiji Hrvatske; *ona je četvrti predsjednik u suvremenoj Hrvatskoj*; postala je **četvrta predsjednica** Republike Hrvatske; postala je **četvrti šef** hrvatske države od osamostaljenja i **prva predsjednica**; **prva žena na mjestu predsjednika** Hrvatske.

U dvojbi između konkretnoga i apstraktnoga značenja mocijskoga para nije jasno je li Kolinda Grabar-Kitarović prva ili četvrta predsjednica iz navedenih primjera? Ženski je mocijski parnjak jednoznačan – znači samo žensku osobu (za razliku od muškoga parnjaka) pa je npr. Cvijeta Zuzorić prva hrvatska pjesnikinja, Marija Jurić-Zagorka prva novinarka, a Kolinda Grabar-Kitarović *prva hrvatska predsjednica*. Jezično „poženskivanje“ (*prva žena predsjednica*, tj. uporaba analitičkoga lika) nije ni potrebno.³⁴ Tako se pored neravnopravnoga odnosa između sintetičkoga lika (*predsjednica*) i nekadašnjega analitičkoga (*žena/ženski predsjednik*) javio treći lik, također analitički (*žena predsjednica*), ali s razlikom u rasporedu zavisnoga dijela u imenskoj sintagmi. U prvome analitičkome primjeru, danas prevladanome, *žena* je zavisni dio (*predsjednik koji je žena*), a u drugome primjeru *žena* je glava imenske sintagme (*žena koja je predsjednica*), dakle značenjsko se središte pomaknulo s imenice muškoga roda za funkcije (*predsjednik*), na imenicu ženskoga roda (*žena*). Kada bi desna imenica uvijek modificirala lijevu (Marković 2008), tada bismo sintagmom *žena predsjednica* drugu imenicu ženskoga roda mogli odrediti generičkim rodnom (*predsjednica koja je žena*), no hrvatski ga jezik nema. Ili će put razvoja ići od konkretnoga značenja prema općemu, apstraktnomu?

³³ D. Boroš: *Hrvatskoj se ne može dogoditi „Cerar“, ali može žena predsjednica!* (www.dnevno.hr)

³⁴ Evo još dva primjera s mrežnih stranica: „Svaka žena će podržati ženu za predsjednicu zato što će to biti **prva žena predsjednica** i ja sam vrlo zadovoljna što idemo prema toj ravnopravnosti o kojoj stalno govorimo i prema toj praksi“, navela je Novak Srzić.; Dilma Vana Rousseff u drugom je krugu osvojila predsjedničke izbore u Brazilu, postavši tako **prva predsjednica** u povijesti najveće gospodarske sile u J. Americi i jedne od najvećih u svijetu.

ZAKLJUČNA RAZMIŠLJANJA

Tema koje smo se dotaknuli izvrsno oslikava dinamičan odnos gramatičke teorije, semantike, sociolingvistike i pragmalingvistike. Primjena rodno osjetljivoga jezika nije jamstvo rodne ravnopravnosti, a ni rodna ravnopravnost ne dolazi u razvijenom i osviještenom društvu u pitanje ako rodno osjetljiv jezik slijedi pravila navedenih disciplina. Kroatisti bi trebali glasnije govoriti ono u čemu su suglasni – da imenice muškoga roda kojima se označuje vršitelj radnje obuhvaćaju i osobe ženskoga i osobe muškoga spola i da (gramatički) muški rod može biti i opći rod (epicen), naime sve nas više preplavljaju tekstovi s mocijskim parnjacima u općemu značenju i obiljem gramatičke nekorektnosti i neekonomičnosti. Nečitak tekst ne pridonosi ravnopravnosti spolova, posebice jer takav ostaje samo napisan, a pročitan i izrečen prema pravilima hrvatske sintakse nikada.

Funkcionalna distribucija jezičnih oblika ono je što je zapravo otvorenim, a to ne pripada jeziku već onima koji se njime služe. Divergentan odnos između norme/kodeksa i uzusa zahtijeva propitivanje zapisanoga i propisanoga. Lingvisti kroatisti pozvani su da o tome daju jednoznačno mišljenje, uzmemo li dakako u obzir da je jedno od načela jezične pravilnosti – načelo autoritetnosti još živo u nas. Ono što također ostaje na lingvistima jest propitati i argumentirati (ne)opravdanost revidiranja postojećih leksikografskih definicija u duhu rodne ravnopravnosti te propitivanje mocijske tvorbe kao mocijskoga odnosa među sufiksima.

POPIS LITERATURE

Anić 1998

Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb 1998.

Babić 1967

Stjepan Babić, „Jezično pomuškarčivanje“, *Vjesnik*, 29. 1. 1967., str. 7.

Babić 1967a

Stjepan Babić, „O jezičnom poženčivanju“, *Vjesnik*, 13. 2. 1967., str. 5.

Babić 1979-1980

Stjepan Babić, „Kako se kaže kad je žena sudac?“, *Jezik*, 27, 1979.-1980., 86-87.

Babić 2006

Stjepan Babić, „Hrvatski jezik, zakonodavstvo i ravnopravnost spolova“, *Jezik*, 53/3, 2006., 81-87.

Barić 1987

Eugenija Barić, „Mocijski parnjaci i njihova upotreba“, *Rasprave Zavoda za jezik*, 13, 1987., 9-18.

Barić 1989

Eugenija Barić, „Ženski mocijski parnjak kao funkcionalna komunikacijska kategorija“, *Jezik*, 37/1, 1989., 12-21.

- Belaj–Tanacković Faletar 2014
Branimir Belaj, Goran Tanacković
Faletar, *Kognitivna gramatika
hrvatskoga jezika – Imenska
sintagma i sintaksa padeža*, Disput,
Zagreb 2014.
- Bratanić 2005
Maja Bratanić, „Mjesto žene u
rječniku, jezik u društvenoj
interakciji“, *Jezik u društvenoj
interakciji – Zbornik radova
HDPL-a*, Zagreb – Rijeka 2005., 37-
46.
- Corbett 1991
Greville G. Corbett, *Gender*,
Cambridge University Press, 1991.
- Eckert–McConnell-Ginet 2006
Penelope Eckert, Sally McConnell-
Ginet, *Language and Gender*,
Cambridge: Cambridge University
Press, 2006.
- Glovacki-Bernardi 2008
Zrinjka Glovacki-Bernardi, *Kad
student zatrudni – rasprava o rodnoj
perspektivi u jeziku*, Alfa, Zagreb
2008.
- Granić 2005
Jagoda Granić, „Muške i ženske
varijante jezika“, *Jezik u društvenoj
interakciji – Zbornik radova HDPL-a*,
Zagreb – Rijeka 2005., 193-204.
- Heffer 2007
Hrvoje Heffer, „Biološka i društvena
kategorija roda u rodnoj teoriji i
rodna teorija stereotipa“, *Rasprave
Instituta za hrvatski jezik i
jezikoslovlje*, 33, 2007., 165-175.
- Hraste 1953-54
Mate Hraste, „O ženskim
prezimenima“, *Jezik*, 2/5, 1953.-
1954., 136-140.
- HER 2003
Hrvatski enciklopedijski rječnik, Novi
Liber, Zagreb 2003.
- Hudeček–Mihaljević 2014.
Lana Hudeček, Milica Mihaljević,
„Jesu li učenice učenici, a članovi
aktiva nastavnika i nastavnice?“,
Hrvatski jezik, 2014., 1/2: 5-11.
- Jezični savjeti
Jezični savjeti, Institut za hrvatski
jezik i jezikoslovlje e-dokumenti:
www.ihjj.hr
- Kramarić 1987
Ivica Kramarić, „Još jednom o sucu i
sutkinji“, *Jezik*, 35/3, 1987., 120-
125.
- Kuna 2014
Branko Kuna, „Morfosintaksa i
pragmatika hrvatske imenske
formule ženskih osoba“,
Fluminensia, 26/2, 2014., 71-90.
- Lewis 2014
Kristian Lewis, „Parnjaci kojima
nema para“, *Hrvatski jezik*, 1/4,
2014., 8-12.
- Marković 2008
Ivan Marković, „Hrvatska apozitivna
sintagma i sintaksa imena“, *Folia
onomastica Croatica*, 17, 2008.,
119-137.
- Marković 2012
Ivan Marković, *Uvod u jezičnu
morfologiju*, Disput, Zagreb 2012.
- Matešić–Plešković 2013
Mihaela Matešić, Maša Plešković,
„Ti ja dam 'gospođo!' ili o
jednome (pragma)lingvističkom
problemu u suvremenome
hrvatskom jeziku“, *Jezik kao
informacija : Zbornik radova HDPL-
a, Srednja Europa*, Zagreb 2013., 3-
23.

- Mihaljević–Štebih Golub 2010
Milica Mihaljević, Barbara Štebih Golub, „Mocijska tvorba u hrvatskome i srpskome govoru“, Zbornik *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen – Grammatik*, LitVerlag, 2010., 81-103.
- Pišković 2011
Tatjana Pišković, *Gramatika roda*, Disput, Zagreb 2011.
- RHJ-LZ 2000
Rječnik hrvatskoga jezika, ur. J. Šonje, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Školska knjiga, Zagreb 2000.
- Silić–Pranjaković 2005
Josip Silić, Ivo Pranjaković, *Gramatika hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb 2005.
- Rječnik IHJJ 2012
Školski rječnik hrvatskoga jezika, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Školska knjiga, Zagreb 2012.
- Tafra 2005
Branka Tafra, *Od riječi do rječnika*, Školska knjiga, Zagreb 2005.
- Trask 2005
Robert Lawrence Trask, *Temeljni lingvistički pojmovi*, Školska knjiga, Zagreb 2005.
- Trudgill 1995
Peter Trudgill, *Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society*, London: Penguin, 1995.
- Vince 1954
Zlatko Vince, „Drugarica direktor, gospođa profesor ili drugarica direktorica, gospođa profesorica“, *Jezik*, 3/4, 1954., 113-118.

SAŽETAK

Sociolingvistička istraživanja o rodu i spolu u jeziku sve su brojnija, a začetke im smještamo u kroatistici u sredinu prošloga stoljeća. U tim se radovima prelamaju dva polazišta: jedno ide od jezika prema društvu, a drugo od društva prema jeziku. I jedno i drugo nastoji pomiriti ono što nije uvijek pomirljivo: rod i spol. Spol kao društvena kategorija roda tako stoji nasuprot gramatičkoj. Jezični se problem javlja onda kada se krene u „pomuškarčivanje“ ili u svakome (kon)tekstu „poženčivanje“. U radu bistrimo tri struje i koncepcije koje su se javljale posljednjih desetljeća kad je posrijedi „jezična (ne)ravnopravnost spolova“ te navodimo primjere (iz različitih diskursa) u kojima inzistiranje na ženskim mocijskim parnjacima donosi značenjsku zbrku i gramatičku nekorektnost.

SUMMARY

From "masculification" to "feminification" in language

Sociolinguistic studies on natural and grammatical gender in language are becoming increasingly numerous and, in Croatian studies, their origins can be found in the mid 20th century. In these works, a clash between two standpoints is evident: one starts from language and moves towards society and the other does the converse. Both strive to reconcile what is not readily reconcilable: grammatical and referential gender, i.e. real biological sex. The biological and sociological category of gender is thus opposed to the grammatical one. The language problem arises in case of "masculification" or "feminification" in every (con)text. This paper attempts to elucidate the three concepts which have appeared in the last few decades, concerning "linguistic gender inequality", and adduces examples (from different discourses) where insisting on feminine motion pairs leads to semantic chaos and grammatical incorrectness.

Keywords: grammatical gender, referential gender, grammatical category, epicenes, motion pair, sociolinguistics